

Bokmeldinger

Maryam Adjam 2017. *Minnesspår. Hågkomstens rum och rörelse i skuggan av flykt*. Höör, Brutus Östlings förlag, 302 s., ill.

Anmeldt av Jonas Frykman

Sverige var i likhet med andra länder runt Östersjön mottagarland för tusentals människor från Estland som flydde undan Röda armén under slutet av andra världskriget. Mer än sextio år senare möter etnologen Maryam Adjam några av de kvarlevande och deras släktingar. I boken beskriver hon hur hon tillbringat nästan ett halvt decennium i sällskap med 14 nyckelpersoner, inte så mycket för att lyssna till de efterhand ganska väldokumenterade berättelserna om umbäranden och förlusten av hem och familj. Hon slår följe med dem när de återvänder till Estland för att studera vad som händer när narrationen möter platser och miljöer personerna en gång lämnat.

Medan minnesforskning tidigare i mycket gällde trovärdighet och *vad* man minns, handlar hennes forskning om *hur*. Ett minne är sällan en avbildning eller fixering av något som hänt. Det vore det annars lätt att tro i en tid där «sanna historier» värdesätts i litteratur och på film; på museernas utställningar och inom sociala media. Särskilt när offrets röst bereds utrymme inom media får minnet status av trovärdig vittnesutsaga. Men det problematiska med sådana representationer är att de endast kan återge brottstycken av vad som en gång utspelats.

När Adjam analyserar minnen fäster hon sig vid den efterklang som platser, ting

och människor väcker i kropp och sinne. Och naturligtvis den mening de tilldelas. När hon ger studien titeln «Minnesspår» är det för att hon liknar minnet vid den *pathway* som Sarah Ahmed beskrivit som en resa längs upptrampade stigar där man under tiden som man går blir varse vad det är som blir möjligt att erinra sig. Martin Heideggers term *disclosure*, alltså den mening som omgivningen tilldelas prereflexivt innan man formar begrepp om den, ligger också nära till hands.

För hennes informanter får det förflutna mening genom att anknyta til en redan känd historia – flyktens «grand narrative». Men hon stannar inte därvid utan fokuserar också på sådana erfarenheter som gjorts senare i livet, lika väl som förväntningarna på framtiden. Det återkommande greppet i Adjams arbetssätt är den vikt hon lägger vid kontexten, de omedelbara intryck som platsen och stunden kan förmedla. Inte minst lyfter hon fram föremålens förmåga att framlocka minnen och förlösa mening.

Tydligast visar hon detta i ett kapitel där hon vandrar tillsammans med sagesmannen Jaan genom ett skogsparti utanför Tallinn. Jaan var bara nio år gammal när han flydde till Sverige. Historier inom familjen om hur de sovjetiska soldaterna skjutit folk och lagt dem i så grunda gravar att händerna stack upp över marken, har följt honom i mardrömmar närhelst bakgrunden kommit på tal. Tidigare hade Adjam spelat in detta minne vid en intervju hemma vid köksbordet. Det hade då tagit «två minuter och 47 sekunder». Väl på plats där de irrade omkring i timmar och så småningom upptäckte några illa medfarna minnesmär-

ken, tog efterhand en annorlunda och långt mer detaljerad minnesbild form.

Nu inkluderades fågelsången, den omkringliggande skogen, fälten, de halvt raserade minnesmärkena och själva vandringsringen i en rekonstruktion av det som en gång ägt rum. Enstaka minnesfragment fogades samman till en komplex och öppen *minneserfarenhet*. Från att ha varit en ganska entydig representation av ett förflutet lyftes det in i en samtid. «I rörelsen genom landskapet skapas också ett erfarenhetens rum» (149). Adjam visar också, kanske mindre överraskande för den som arbetat med kollektiva minnen, hur sådana minneserfarenheter också är socialt formade. De vinner i bekräftelse och trovärdighet genom att sammanflätas med andras hågkomster. Genomgående är budskapet att det som går under beteckningen minne också handlar om kropp och sinnlighet. Att komma ihåg är en process, ett pågående förlopp i ständig rörelse snarare än en avbildning.

Boken bygger på ett väl genomfört fältarbete där läsaren kan följa de olika personerna på besök i det gamla landet. Adjam är en skicklig berättare och hon använder både inlevelse och formuleringsförmåga i en framställningsform hon kallar «etnografisk poetik». Den etnografen vilar på en sällsynt väl genomtänkt och väl smält teoretisk grund där den filosofiska fenomenologins skarpsinniga men ofta svårtydda utsagor serveras konkret och tydligt. Filosofer som Edward Casey, Sarah Ahmed och Maurice Merleau-Ponty fungerar som inspirationskällor liksom antropologerna Kathleen Stewart och Michael Jackson. Forskare inom etnologin som arbetat med minnen från konflikter som Kyrre Kverndokk och Dragan Nikoli utgör också en bakgrund.

Själva texten är dessvärre rik på upprepningar som om författaren vore rädd för att poängerna skulle undgå läsaren. Den välkända devisen «*Kill your darlings*» hade

gjort dem än mer tydliga. I en bok om minnen är det ofrånkomligt att ordet dyker upp på sida efter sida. Men när det i olika sammansättningar förekommer 20 gånger på en och samma sida (61) infinner sig en viss utmattning.

I takt med att flyktingskap i dagens globala samhälle präglad av migration har blivit en allt vanligare erfarenhet, kommer det en strid ström av studier inom ämnen som psykologi, sociologi, historia, juridik, filosofi och kulturstudier. Särskilda tidskrifter och vetenskapliga konferenser och liksom organisationer ägnas åt det expanderande fältet *Memory Studies*. Vad är då etnologins speciella bidrag till denna forskning? I boken «Minnesspår» visar Maryam Adjam vilket förråd av känslor och affekter som alstras i mötet med den materiella kulturen – med föremålen, lokalen och husen. Både dem man lämnat kvar och dem man möter på resan och i det nya landet. I och med den här avhandlingen har minnesforskningen tillförts ett tungt vägande bidrag. Och de insikter den skapar kunde inte vara mer angeläget för etnologin, en disciplin som från första början baserat sig på vad folk har haft att berätta.